

Motion till riksdagen 2025/26:3419

av **Katarina Luhr m.fl. (MP)**

Kraftsamling mot PFAS

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en lex Kallinge och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att polluter pays principle (principen om att förorenaren betalar) ska gälla även vid hälsoskador och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten snabbt ska kunna stötta privatpersoner som PFAS-förgiftats genom sina livsmedel med ekonomisk, juridisk och medicinsk hjälp innan ansvarsförhållandet är fastslaget, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett snabbt agerande när indikationer finns på att boende riskerar att förgiftas av miljögifter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten ska förbereda åtgärder för att hantera situationer där människor blivit förgiftade av ett miljögift i sitt dricksvatten eller livsmedel, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en haverikommission som baserat på det som hänt i Kallinge tar fram åtgärder för att det som hänt där inte ska kunna ske igen och tillkännager detta för regeringen.

7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att arbeta nationellt och internationellt för att ett brett förbud för PFAS-molekyler och liknande ämnen ska införas och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en märkning av produkter som innehåller PFAS, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att prissättningen av PFAS bör återspegla samhällets totala kostnad och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att företag som sätter ut PFAS på marknaden ska bidra till en skadeståndsfond och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen skyndsamt ska ta fram en åtgärdsplan för att förhindra att livsmedel förgiftas av PFAS och för att skydda människor från att få i sig PFAS från dricksvatten och maten man äter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förebyggande åtgärder för att förhindra att PFAS hamnar i livsmedel, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om gränsvärden för PFAS i livsmedel och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om provtagning av PFAS i livsmedel och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om tydliga rekommendationer för provtagning och förtäring av fisk, kräftor, vilt, svamp, frukt och bär från områden med höga halter PFAS och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att kartlägga förekomsten av PFAS i produkter och avfallsströmmar, för att öka kunskapen om förekomst av PFAS och kunna fasa ut PFAS på ett effektivt sätt, och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att miljöövervakningen med avseende på vattenförvaltningen behöver stärkas, exempelvis genom att skärpa tillsynen av dricksvattentäkter och provtagning av mark nära vatten och tillkännager detta för regeringen.

18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att uppströmsarbetet för att förhindra förorening av grund- och ytvatten behöver öka och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett förbud mot att släppa ut PFAS i vatten och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa regler för vilka kemiska ämnen som inte ska få hanteras nära dricksvattentäkter och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka skyddet av yt- och grundvatten genom att införa en reglering av dessa i miljöbalken och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att åsar och naturgrusavlagringar i större utsträckning måste förvaltas som dricksvattenreserver och inte exploateras eller förorenas och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten ska utreda ett särskilt stöd till de va-bolag som behöver införa ytterligare rening av dricksvattnet för att nå Livsmedelsverkets gränsvärde för PFAS i dricksvattnet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det behövs ökad kunskap om och kartläggning av var utsläppen till vattenmiljön av PFAS sker och att systematiserad information om dessa utsläpp bör upprättas och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att statliga myndigheter, inklusive Försvarsmakten, snarast ska fasa ut all användning av produkter med innehåll av PFAS och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att staten ska ta ett större ansvar för att skyndsamt se till att PFAS-kontaminerad mark åtgärdas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förelägga Försvarsmakten och Fortifikationsverket att skyndsamt vidta åtgärder för att PFAS-föroreningar inte ska spridas från förorenad mark och tillkännager detta för regeringen.
28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett ökat stöd för samhällsstöd och rättsskydd till fastighetsägare med egen brunn som får vattnet

förstört av verksamhet de inte har rådighet över, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

29. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska ta fram en finansierad nationell handlingsplan mot föroreningar i mark och vatten och tillkännager detta för regeringen.
30. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa lagkrav på att massor som ska få ny användning på ny plats ska provtas för PFAS före flytt för att undvika att nya områden blir kontaminerade av PFAS, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
31. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fastställa tydliga riktlinjer för PFAS i konstruktionsprojekt där avfall används som byggmaterial, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
32. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska prioritera forskning, utveckling och genomförande av substitution av PFAS och tekniker för rening av PFAS från mark och vatten och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Per- och polyfluorerade ämnen (PFAS) har kallats vår tids värsta miljögift och utgör ett allvarligt hot mot vår hälsa. PFAS-kemikalier är lätttrörliga och sprids i vatten, jord och luft. Ämnena började användas på 1950-talet och finns idag spridda globalt i vår miljö, och människor exponeras främst via livsmedel inklusive dricksvatten. PFAS-ämnen är mycket svårnedbrytbara och ansamlas i kroppsvävnad. De kan försämra fertiliteten och immunförsvaret, påverka hjärnans utveckling samt orsaka fosterskador och cancer och en mängd andra sjukdomar. Barn är särskilt känsliga.

Hos boende i Kallinge i Ronneby kommun i Blekinge har världens högsta nivåer av PFAS uppmätts efter att man druckit förgiftat dricksvatten under decennier.

Dricksvattnet i Kallinge förgiftades av Försvarmaktens brandövningar i direkt anslutning till Kallingebornas dricksvattentäkt. PFAS-föreningen i Kallinge har under många år lagt tid och kraft för att få upprättelse och ersättning för den förgiftning som uppdagades för ca 10 år sedan. Under 2023 avgjordes fallet slutligen av Högsta domstolen som fastställde att förhöjda halter av PFAS i blodet utgör en skadeståndsrättsligt ersättningsgill personskada. Det är enligt domen alltså inte den

förhöjda risken för negativa hälsoeffekter som utgör en personskada, utan själva PFAS-halten i blodet. Kallingeborna fick slutligen upprättelse, men de höga PFAS-halterna består.

Nu behöver vi lära av misstagen. PFAS-halterna har fortsatt att öka i vår omgivning och om vi inte lyckas få stopp på användningen av dessa ämnen är risken stor att det som hände i Kallinge kommer att hända igen om vi inte agerar. Vi vill inte att detta ska kunna inträffa igen, men om det händer eller människor blir förgiftade av andra miljögifter i sin mat eller i sitt dricksvatten ska de inte lämnas ensamma på det sätt som skedde i Kallinge.

De bosatta på orten var aldrig själva ansvariga för sin förgiftning. De som druckit PFAS-kontaminerat vatten från vattenverket i Kallinge hade aldrig någon möjlighet att undvika att få i sig giftet. Därefter lämnades de ensamma med uppgiften att själva hantera konsekvenserna, och processa om ersättning och ansvarsförhållanden för den förgiftning som de drabbats av. När vidden av konsekvenserna uppdagades stod myndigheterna på många sätt handfallna, och det gör de fortfarande.

Samhället behöver bli mycket bättre på att skydda och hjälpa sina medborgare när något liknande inträffar.

Inför en lex Kallinge!

Vi vill därför instifta en lex Kallinge som garanterar enskildas rättigheter i samband med giftkatastrofer. Innan det är klarlagt vem som är ansvarig för att människor förgiftats av dricksvatten och andra livsmedel behöver de drabbade få stöd och hjälp direkt från staten.

Det kan handla om exempelvis rättshjälp, exempelvis att utan kostnad få hjälp att driva en grupptalan när ansvarsfrågan är outredd. Det kan också röra stöd och hjälp med provtagning och hälsokontroller men också med kostnader som uppkommer i samband med sjukvård, testning och uppföljning. Det centrala är att man inte ska lämnas ensam att hantera skyhöga gifthalter i blodet.

Vem som är stödberättigad och hur mycket stöd man kan få bör preciseras av en utredning, men vi anser att man inte själv ska behöva betala för rättshjälp eller sjukvård när man utan förskyllan blivit förgiftad av miljögifter i vanliga livsmedel.

Regionens ansvar för hälso- och sjukvårdskontroller vid liknande förgiftningar behöver fastslås. Staten kan då till exempel behöva skjuta till extra pengar för hälsokontroller i en region så att inte andra prioriterade områden inom vården behöver

läggas åt sidan. Staten bör sedan i sin tur driva processer mot förorenaren, och här måste ett mycket större fokus även riktas mot kemiindustrins ansvar.

Principen att förorenaren betalar (polluter pays principle) är lagfäst i miljöbalken när det gäller miljöföroreningar. Principen ska fortsatt gälla och stärkas, men här behöver även hälsoskador inkluderas. När ansvaret för förgiftningen är klarlagt är det rimligt att förorenaren ersätter staten för kostnader som uppkommit under processens gång.

Utöver detta vill vi se en haverikommission som får i uppgift att kartlägga vad som hänt och gått fel i Kallinge och säkerställa att det inte sker igen. Därefter ska åtgärder tas fram för att undvika att fler människor drabbas på liknande sätt som Kallingeborna. Vi vet att Kallinge inte är den enda platsen i Sverige där PFAS finns i dricksvattentäkter, och risken är att problemen kommer öka med tiden. Sverige var inte förberett på att hantera den giftkatastrof som uppdagades i Kallinge för tio år sedan. Fel som sannolikt begåtts innefattar alltifrån ignorerade giftlarm till slarv med skumhantering, brist på kemikaliekrav och bristande nationellt skydd av dricksvattentäkter, men inte minst att Kallingeborna själva fick driva en stor och komplicerad juridisk process. Fallet behöver därför bli en läxa för alla aktörer som på något sätt haft en del i processen, från kommunen till staten och dess myndigheter, i synnerhet Forsvarsmakten. Tyvärr finns risken att fler PFAS-förgiftningar kommer att upptäckas. Det måste finnas en beredskap för detta. Våra nationella och lokala myndigheter behöver bli mycket mer snabbfotade när det gäller att agera på möjliga giftlarm, och de människor som har fått i sig giftiga kemikalier behöver få ett tryggt stöd från samhället.

Staten behöver ta ett helhetsgrepp för att skydda medborgarna från kemikalieskador. Vi vill därför se en lex Kallinge som ett sätt att mildra effekterna av ett kemikaliesamhälle som i dagsläget inte är tillräckligt för att skydda alla medborgare från skada.

Förbud för PFAS

Just nu pågår ett arbete med att förbjuda en stor grupp PFAS-ämnen i Europa. Detta är basalt för att dessa ämnen inte ska fortsätta öka i vår omgivning. Vi understryker vikten av att ett förbud blir så omfattande som möjligt, men i de fall där producenter fortsätter sätta PFAS-innehållande produkter på marknaden, kanske på grund av undantag då kemikalierna anses helt nödvändiga, är det av stor vikt att produkterna får en tydlig märkning. Vi anser också att producenter av PFAS-ämnen ska bidra till att betala

kostnaden för PFAS i samhället och att delar av dessa pengar ska gå till en skadeståndsfond för PFAS-drabbade.

Inget PFAS i våra livsmedel

PFAS återfinns numera på de flesta platser, i olika mängd. Ett antal kommuner har tvingats ta vattentäkter ur bruk eller bygga om reningsverken på grund av höga halter PFAS i kranvattnet. De högsta halterna har uppmätts i Kallinge där dricksvattentäkten fick stänga år 2013.

De höga halter av PFAS som Kallingeborna utsatts för är ytterst ovanliga, men PFAS återfinns i många andra kommuner och i ett flertal livsmedel. I många svenska sjöar och vattendrag är PFAS-halterna så höga att man avråds från att äta fisk från dessa sjöar. Det finns idag gränsvärden från Livsmedelsverket då man har upptäckt höga halter av PFAS i bland annat fisk och skaldjur, men ett stort arbete ligger idag på lokala tillsynsmyndigheter för att skydda exempelvis fritidsfiskare från att få i sig PFAS. Man har i Sverige uppmätt höga halter av PFAS i vilt som lever i närheten av brandövningsplatser och förhöjda halter i svamp.

Inga gränsvärden finns i dagsläget för bär eller svamp. Tydligare rekommendationer för PFAS behövs när det gäller egenfångat eller egenplockat, och gränsvärden för fler livsmedel än dricksvatten, kött och ägg behöver arbetas fram. Det finns idag gränsvärden från EU för fyra olika PFAS-ämnen i fisk, kött och ägg då man har upptäckt höga halter av PFAS i bland annat fisk och skaldjur. Ett stort ansvar ligger dock på kommuner och länsstyrelser när det gäller kontroll och provtagning av PFAS i vatten, mark och livsmedel. Tydligare riktlinjer för vad, var och när man ska provta behövs och troligen behöver ett uppskalat provtagningsarbete stöd från nationella myndigheter. Lokala myndigheter behöver också bättre stöd för att kunna utfärda tydliga riktlinjer för förtäring av PFAS-kontaminerade livsmedel, såsom vilt, svamp, bär och kräftor.

För att skydda medborgare från att få i sig PFAS i mat eller vatten vill vi att regeringen skyndsamt tar fram en åtgärdsplan för att förhindra att livsmedel förgiftas av PFAS och för att skydda människor från att få i sig PFAS från sitt dricksvatten och den mat som man äter.

Vårt vatten behöver skyddas

Dricksvatten är vårt viktigaste livsmedel. Rent dricksvatten finns inte heller i obegränsad mängd, och när dricksvatten förorenas eller förgiftas får det enorma konsekvenser. Inte minst när det gäller PFAS som inte bryts ned utan ackumuleras eller sprids till omkringliggande områden. Det är därför av yttersta vikt att vi skyddar vårt dricksvatten. Det gäller ökad miljöövervakning för att snabbt kunna upptäcka förorenat vatten, men särskilt ett uppströmsarbete där risken att skadliga kemikalier kontaminerar vårt dricksvatten minimeras. Detta kan bland annat göras genom förbud mot kemikaliegruppen eller förbud mot att hantera ett antal särskilt farliga kemikalier i närheten av dricksvattentäkter. Vi vill också se ett förbud av att släppa ut PFAS till våra vattendrag, exempelvis genom att dränera annan förorenad mark och därmed leda föroreningarna till närmsta vattendrag. När PFAS hamnar i våra sjöar, vattendrag och hav kommer vidare sanering i stort sett omöjliggöras, något som självklart är oacceptabelt med ämnen som inte kan brytas ned. Skyddet av våra dricksvattentäkter behöver skärpas. Detta gäller förutom ytvattentäkter och grundvattentäkter även åsar och naturgrusavlagringar där grundvatten och ytvatten kan blandas och filtreras.

Livsmedelsverket genomförde år 2020 en ny enkätundersökning bland Sveriges kommunala kontrollmyndigheter för att kartlägga förekomsten av PFAS i kommunalt rå- och dricksvatten. Detekterbara halter påträffades i dricksvattnet från 74 av de 154 vattenverk där analyser genomförts, dvs. nära hälften av dricksvattenverken. I Kallinge fick den aktuella dricksvattentäkten tas ur bruk när vidden av de höga gifthalterna uppdagades, men i andra kommuner med PFAS-föroreningar behöver man installera extra rening i sina vattenverk, något som bland annat Uppsala Vatten fått göra till en kostnad på mångmiljonbelopp. Man beräknar också att det extra reningssteget kommer att kosta flera miljoner extra varje år, en kostnad som idag kan komma att betalas av de som använder dricksvattnet, inte av de som förorenat det.

Vi ser därför behov av statligt stöd till kommuner som behöver installera extra rening i sina vattenverk för att kunna leverera friskt och hälsosamt dricksvatten till sina användare.

Regler behöver också utformas för hur en enskild medborgare som förgiftats eller som fått sitt brunnsvatten förstört utan egen förskyllan ska kunna ersättas och kompenseras.

Sanera mark och miljö så att PFAS-spridning förhindras

Kunskapen om förekomst av PFAS i produkter, avfall och material, exempelvis bygg- eller jordmassor som ska flyttas och få annan användning, och riktlinjer för användning av material som kan vara kontaminerat med PFAS är idag bristfälliga. PFAS-förekomst i olika material och materialströmmar behöver kartläggas. Skärpt lagstiftning, exempelvis krav på provtagning av massor och riktlinjer för gränsvärden i material som ska återanvändas, behövs för att undvika att nya områden kontamineras genom att PFAS-kontaminerade material får ny användning på ny plats. Vi vill att en fond inrättas där aktörer som fortfarande sätter nya PFAS-kemikalier på marknaden bidrar till att finansiera konsekvenserna av PFAS i vår omgivning. Det är viktigt att kostnaden för PFAS-föroreningar och förgiftningar hamnar på den som sätter ämnena på marknaden i enlighet med principen om att förorenaren betalar. Då behöver prissättningen av PFAS återspegla samhällets totala kostnad, vilken kan bli hög.

PFAS-kemikalier är idag ett reellt problem för både dricksvatten och livsmedel i många delar av landet. Staten behöver ta sitt ansvar. Här behövs extra krafttag för att förhindra att PFAS fortsätter öka i våra vatten och i vår mark. Förutom ett stopp för ny PFAS behövs bättre kunskap om PFAS-förekomst och utsläpp till våra vatten.

Staten behöver också ta ett större ansvar för att PFAS-kontaminerad mark saneras skyndsamt, utan fördröjning. Förorenaren ska vara den som ska stå för kostnaden, men innan ansvarsförhållandet är fastlagt ser vi ett behov av att staten går in och stöttar den drabbade juridiskt och ekonomiskt för att sedan kunna utkräva ersättning från den som anses ha förorenat mark och vatten från början. Då många platser med höga PFAS-halter är förorenade av brandskumsövningar genomförda av Försvarmakten vill vi att staten snarast förelägger Försvarmakten och Fortifikationsverket att skyndsamt vidta åtgärder för att förhindra att PFAS-föroreningar ska spridas vidare från förorenad mark.

Försvarmaktens huvuduppgift är att försvara Sverige, och Fortifikationsverket ansvarar för att förvalta statens fastigheter avsedda för försvarsändamål. Den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada är enligt 10 kap. 2 § MB ansvarig för det avhjälpande som skall ske. Föroreningar, såväl historiska som mer nutida, som uppstått inom försvarsverksamheten åligger verksamhetsutövaren Försvarmakten att inventera, utreda och vid behov åtgärda. Totalt finns enligt Försvarmaktens rapportering för 2023 cirka 2 200 områden i Försvarmaktens register över potentiellt förorenade områden. Enligt Fortifikationsverkets rapportering för 2023 är de förorenade områden som

Fortifikationsverket som fastighetsägare har kännedom om 150 till antalet. Av dessa bedöms 16 potentiellt behöva utredas eller åtgärdas. Staten behöver ta ett mycket större ansvar för PFAS-förorenad mark än idag. Det är också av stor vikt att statliga myndigheter, inklusive Försvarsmakten, snarast fasar ut PFAS-innehållande produkter.

En nationell kraftsamling mot PFAS

Det behövs en nationell kraftsamling i arbetet mot PFAS-föreningar. Regeringen behöver arbeta internationellt med att breda förbud för PFAS-molekyler ska införas, och denna process behöver gå snabbare än vad den gör idag. Vi anser att regeringen behöver ta fram en finansierad nationell handlingsplan mot föreningar i både mark och dricksvattentäkter. För att skydda medborgare från ökande PFAS-nivåer finns samtidigt behov av att regeringen skyndsamt tar fram en tydlig handlingsplan för att minimera PFAS-nivåerna i livsmedel såsom exempelvis dricksvatten, fisk, svamp och kött. I myndigheternas utvärderingar framkommer att resursbrist är en avgörande faktor för att kartläggning av PFAS-föreningar och arbetet med att sanera förorenad mark som läcker ut i dricksvattentäkter inte går snabbare. Arbetet mot PFAS bedrivs av en lång rad myndigheter, men det saknas ett starkt politiskt ledarskap som tydliggör en hög ambitionsnivå. För att arbetet ska ta fart krävs en betydande höjning av finansieringen och tydliga signaler från staten om en omfattande uppskalning av arbetet.

Det behövs också mer forskning om hur den ökande PFAS-problematiken ska hanteras, ur många olika aspekter, och regeringen behöver därför prioritera forskning, utveckling och genomförande av tekniker för rening av PFAS från mark och vatten och för substitution där PFAS-egenskaper är av stort värde. Det är hög tid att agera om vi ska kunna undvika en framtida PFAS-katastrof!

Katarina Luhr (MP)

Emma Nohrén (MP)

Rebecka Le Moine (MP)

Amanda Palmstierna (MP)

Linus Lakso (MP)